

УДК 94(477.83-25):929 І.КРИП'ЯКЕВИЧ

*Ярослав ІСАЄВИЧ***ВИДАТНИЙ ІСТОРИК ЛЬВОВА**

Про старовинне українське місто Львів написано багато. Про нього писали літописці, пізніше аматори старовини, письменники, мистецтвознавці. Перші три писемні згадки про місто знаходимо у Галицько-Волинському літописі при описі подій 1256–1259 і 1287–1288 рр. У 30–40-х рр. XVII ст. складено українською мовою літопис, що одержав назву Львівського, бо крім загальноукраїнських подій, у ньому описане і міське життя. Докладний опис Львова, а також місцеві історичні легенди містяться в написаних німецькою мовою дорожніх нотатках Мартіна Груневега. Першою великою історичною працею, присвяченою Львову, була латиномовна хроніка Варфоломія Зиморовича, доведена до 1633 р. Наприкінці XIX – на початку XX ст. починають з'являтися оглядові нариси й наукові праці з історії міста, путівники.

Серед численних публікацій, присвячених одному з найкращих міст України і Європи, виділяється книжка визначного історика Івана Крип'якевича “Історичні проходи по Львові”, багатьма сторонами унікальна, а може, і єдина. В ній у формі путівника розповідається про цікаві факти з історії міста, характеризуються його історичні й архітектурно-мистецькі пам'ятки, йдеться мова і про повсякденне життя львів'ян.

Івана Крип'якевича можна назвати стопроцентним львів'янином. У Львові він народився, вчився, працював. В інші міста виїжджав найчастіше для досліджень в архівах. Покидати Львів на якийсь час доводилося йому переважно не з власної волі. Так, у 1928 р. історика звільнили з посади викладача 12-ї львівської гімназії, коли він запротестував проти антиукраїнського виступу директора. Після цього довелося кілька років вчителювати в Жовкві. У “добровільно-примусовому” порядку виїхав до Києва, де працював протягом 1946–1948 рр., та при першій же нагоді повернувся до рідного міста.

І. Крип'якевич був не просто громадянином Львова, – він з юнацьких років став його літописцем й істориком, дослідником як архівних документів про місто, так і реальних залишків минулого: будинків, церков, “реліктових” вуличок у центрі й на передмістях.

Року 1904, 18-річним студентом першого курсу Львівського університету, почав дослідницьку роботу у львівському архіві. Вже наступного року опублікував у “Записках Наукового Товариства ім. Шевченка” шість статей і п'ять ґрунтовних наукових рецензій. Чи не найбільшу увагу істориків тоді привернула публікація рахункової книжки Шольца і Боїма (1600–1604) і склепової книжки М. Гайдера (1617–1634 і 1646) в “Записках” та окремою книжкою під назвою “Матеріали до історії торгівлі Львова”. Ця праця дотепер унікальна, бо подібних джерел залишилося дуже мало. Слід наголосити, що молодий історик виявив високі кваліфікації: вміння читати старовинне письмо, тлумачити значення давно забутих слів і висловів.

Особливо важливим внеском у вивчення історії Львова стала розвідка І. Крип'якевича про львівську українську громаду в першій половині XVI ст. Тут на основі архівних документів всебічно схарактеризовано демографічну ситуацію українського населення, його участь в економічному й політичному житті в один з найменш досліджених періодів історії міста. Вичерпну збірку латиномовних документів на цю тему, підготовану тоді ж, опублікував щойно 1993 р. сучасний історик Мирон Капраль.

Крім наукових праць, І. Крип'якевич друкував і популярні розвідки. Серед них були статті для дітей у дитячому часописі “Дзвінок”, який він редагував, у читанці для четвертого класу. Першим українським науково-популярним нарисом про старовинне місто була його праця “Львів. Його минувшина і теперішність”, опублікована спершу в ілюстрованому народному календарі товариства “Просвіта” на 1910 р., а потім окремою книжкою. Як і в інших своїх працях, тут І. Крип'якевич на підставі документів писав про історичну спадщину всіх народів, які жили у Львові, і водночас об'єктивно доводив український характер міста, його нерозривний зв'язок з Україною. Наукова об'єктивність і сумлінність забезпечили авторитет праці І. Крип'якевича в науковому світі, а також серед польських, єврейських, німецьких учених.

Наприкінці книжки автор писав, що у тогочасному Львові українці були вже меншістю, однак висловив упевненість: наполеглива праця усієї української громади спричиниться до того, що Львів незабаром знову стане українським і за складом населення, а не лише за історичним минулим, і за своєю роллю в політичному та культурному житті українського народу. Власне, і сам історик докладав усіх зусиль, щоб це сталося якнайшвидше. Цьому служили не лише його історичні праці, а й практична діяльність, зокрема організація ним на кошти громадськості школи ім. короля Данила на Жовківському передмісті, влаштування фестинів (народних свят) для збору грошей для цієї школи, викладання в Українському таємному університеті у Львові, практична діяльність у розгортанні українського туристсько-краєзнавчого руху в місті. У 20-ті роки І. Крип'якевич був одним із засновників гуртка, що влаштовував екскурсії по Львову, належав до організаторів туристського товариства “Плай”. Він став активним дописувачем перших українських туристично-краєзнавчих часописів “Туристика і краєзнавство” (додаток до щоденної газети “Діло”), а пізніше “Наша Батьківщина” (місячник, що його видавав Степан Щурат у Львові в 1937–1939 рр.).

У 1930–1931 рр. журнал “Життя і знання”, орган товариства “Просвіта”, надрукував цикл нарисів І. Крип'якевича, написаних у формі опису історичних прогулянок (“проходів”) по старому місту. В 1932 р. “Просвіта” видала ці нариси окремою книжкою, яку громадськість зустріла з великим зацікавленням. Значну увагу в ній приділено давньому періоду Львова, який історик добре знав з архівних документів і джерельних публікацій. Натомість інколи лише побіжно описано ті події, свідком і учасником яких був сам автор. Можливо, лаконізм довідок про визвольну боротьбу пояснюється прагненням уникнути конфіскації з боку цензури, що, хоч і зрідка, але траплялося з деякими українознавчими працями (наприклад, із вступом до книги “Велика історія України” 1935 р.).

У післявоєнні роки І. Крип'якевич продовжував свої студії над минулим Львова. Опублікував, нерідко обминаючи вимоги тодішньої цензури, цінні матеріали

про першого львівського друкаря Івана Федорова (Федоровича). Досліджував також дату першої писемної згадки про Львів. Його висновки з цього питання викладено у статті Степана Білецького “Найстарша згадка про Львів”, що увійшла до “Нарисів історії Львова” (Львів, 1956), підготованих в академічному Інституті суспільних наук під керівництвом І. Крип’якевича. Учений був також ініціатором і керівником низки досліджень з історії Львова, які вели його учні.

В останні десятиріччя свого життя Іван Крип’якевич під час відпусток не виїжджав з міста, а брав, як він казав, “скерування в Шевченківський гай”. Щонеділі історик влаштував власні “історичні проходи по Львові”, вишукував залишки старовини. Постійними його супутниками в цих експедиціях були відомий майстер фотомистецтва Юліян Дорош і його син-школяр Андрій, згодом мистецтвознавець. Зроблені тоді фотографії врятували для нащадків вигляд низки типово львівських будинків і провулків, багато з яких не збереглися або були перебудовані.

Відаючи шану І. Крип’якевичу як дослідникові Львова і популяризаторові знань про рідне місто, хочеться згадати і про місця у Львові, пов’язані з життям і діяльністю заслуженого львів’янина. Народився він у будинку № 3 (нині не існує) при вул. Солодовій. Вчився у 4-й гімназії (вул. Нікоровича, тепер – вул. Бібліотечна) і “старому університеті” (вул. св. Миколая, тепер – вул. Михайла Грушевського). Його львівські адреси: 1895 року вул. Стріли (тепер – вул. Метрологічна); у 1896–1904 рр. пл. Юра, 6; у 1904–1916 рр. – вул. Янівська, 60а (тепер – вул. Т. Шевченка, 72); у 1916–1944 рр. – вул. Домагаличів, 9 (тепер – вул. Акад. Павлова); з 1944 р. до смерті 21 квітня 1967 р. – вул. Костянтина Острозького, 7.

До пам’ятних місць, пов’язаних з І. Крип’якевичем у Львові, належать будинки більшості українських установ. Він працював у “Просвіті”, таємному університеті, редакціях газет, архівах, музеях, гімназіях – і скрізь залишав по собі добру пам’ять як справжній діяч культури, сівач знань. Чи не найтісніше з його життям пов’язаний будинок Наукового товариства ім. Шевченка (тепер – вул. В. Винниченка, 24), де він був головою історико-філософської секції, редактором її видань; згодом, вже після війни, у тому ж будинку працював директором Інституту суспільних наук АН УРСР. У наш час добірка книжок і рукописів, присвячених І. Крип’якевичу, зберігається в цьому ж інституті, який з 1993 р. має назву Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України (більшість відділів, бібліотека й архів тепер у будинку на вул. Козельницькій, 4; у старому будинку залишилися відділ археології та археологічний музей). У 2001 р. інститут, названий ім’ям свого колишнього директора, видав велику за обсягом (960 сторінок) ілюстровану книгу “Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві” (це 8-й том серійного видання “Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”). До неї увійшла найповніша дотепер бібліографія друкованих праць І. Крип’якевича (906 позицій), спогади вченого про його життя (доведені до 1938 р.), передруки окремих актуальних праць, листи до нього і від нього, спогади про родину Крип’якевичів, розвідки про наукову спадщину історика. Привертає увагу, зокрема, написана на підставі архівних джерел наукова стаття молодого американського вченого Білла Ріша “Історична пам’ять як нонконформізм: Інститут суспільних наук під керівництвом Івана Крип’якевича”.

Творча спадщина Крип'якевича і документи про нього засвідчують: де б він не працював, всюди служив для інших прикладом почуття обов'язку перед людьми, суспільством, народом. Цьому була підпорядкована вся його наукова і громадська діяльність, а також і праця на ниві вивчення і популяризації історії і культури Львова.

Серед численних “львовознавчих” праць І. Крип'якевича “Історичні проходи” (саме так, з наголосом на першому складі, слід вимовляти це слово) займають особливе місце і своїм новаторським підходом, і багатством матеріалу, і тим, що вони однаково цінні та корисні і фахівцям, і найширшому колу читачів. Втім, книжка і тепер залишається рідкістю. Рештки її першого накладу були знищені після війни на виконання розпоряджень більшовицької цензури. Львівський літературознавець Володимир Моторний згадує, як він, тоді школяр, підняв серед книжок, які викидали з вікон у дворі кам'яниці “Просвіти” (пл. Ринок, 10), примірник книжки І. Крип'якевича. Він виростав з нею, завдяки їй став глибше цікавитись історією Львова. Але так пощастило небагатьом. Був час, коли такі книжки, як “Історичні проходи”, люди нерідко боялися тримати вдома і навіть нищили. Виросло кілька поколінь львів'ян, які про книжку І. Крип'якевича не знали, а якщо й знали, то не мали до неї доступу. Тому справжньою науковою сенсацією стала публікація “Історичних проходів” у 1991 р. (упорядкування тексту, текстологічне опрацювання та примітки Богдана Якимовича; нові ілюстрації підібрав Роман Крип'якевич). Хоч книжка вийшла досить великим, як на нинішні часи, накладом 30 тис. прим., вона розійшлась блискавично і доступна тепер тільки на букіністичному ринку, де постійний попит зумовлює зростання ціни. У 2007 р. видавництво “Апріорі” перевидало легендарні вже “Історичні проходи” накладом 30 тис. примірників, завдяки чому вони стали доступними ширшому колу читачів.

Для нового перевидання Б. Якимович звірив текст з виданням 1932 р., усунув деякі, порівняно нечисленні, редакторські втручання в текст, відновив прийнятий в Галичині до 1939 року правопис (зокрема стосовно літери г). У примітках відображено останні перейменування вулиць, вказано сучасну конфесійну приналежність храмів, зміни в характері використання пам'яток.

Крип'якевич І. Історичні проходи по Львову. – Львів, 2007. – С. 7–9 (Передмова).